

students to define the priority of gender values and to reject the influence of the old stereotypes on their own consciousness. The study suggests that today's young students is dominated by traditional gender views on gender relations, and broadly reflects the gender differential socialization of students.

Key words: gender perceptions, egalitarian gender perceptions, Patriarchal gender perceptions, young students, socialization.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37:305

Н. С. Шабасва

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

XX століття істотно змінило стереотипи статево-рольової ідентифікації суспільства. Антропологія, педагогіка, психологія, етика, медицина, біологія та інші людинознавчі науки тривалий час орієнтувалися на маскулінний підхід у дослідженні особистості, зазначаючи, що «рівноправність із чоловіком мало присмак ототожнення з ним». У даний час саме життя змушує змінювати такий підхід, приділяючи питанням соціальної взаємодії статей у різних сферах діяльності набагато більше уваги [1, с. 17 – 18].

Гендерна освіта, як і взагалі гендерні дослідження, почали розвиватися в Україні на хвилі світової гендерної перебудови, коли перед суспільством стала потреба у виборі таких стратегій, які б були спрямовані на утвердження гендерної рівності за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства, на перерозподіл гендерних позицій у соціально-економічній та політичній сферах. Суспільство відчуло необхідність конструювання нових гендерних відносин і трансформації суспільних ідеалів, які призведуть до переоцінки існуючих цінностей, допоможуть сформувати новий світогляд, заснований на позиціях гендерної рівності» [2, с. 47].

Зважаючи на це, останнім часом гендерні дослідження стали невід'ємною частиною педагогічної науки, а гендерна проблематика відокремлюється в різних галузях педагогіки. Дослідженням включення проблеми гендеру в сучасну освіту та виховання займаються В. Гайденко, О. Кікінежді, І. Кльоцина, В. Кравець, О. Луценко та ін. Питання реалізації гендерного підходу в освіті та вихованні розглянуто в роботах І. Іванової, І. Мунтяна, О. Цокур, Л. Штильової, Л. Шустової.

Аналіз літератури показує, що проблема гендерного підходу на даний момент залишається дуже актуальною.

У зв'язку з цим метою статті є аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення поняття гендерного підходу в педагогіці, дослідження необхідності його реалізації при вирішенні актуальних проблем між статевої взаємодії в освіті та вихованні

Поняття «гендер» було введено в наукову літературу для того, щоб показати і зрозуміти соціальну взаємодію між представниками чоловічої і жіночої статей, відмінності соціально-рольових стосунків чоловіків та жінок, відмінності в їх поведінці та емоційних характеристиках. Все це необхідно для формування менталітету, що має забезпечити поведінку, життєдіяльність, професійні здібності, засновані на принципах рівних прав і можливостей для працівників обох статей.

В науці гендерний підхід виник як опозиційний традиційним дослідженням відносин між статями теоретичний напрям, в основі якого містилася критика доцільності диференціації ролей, позицій чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, орієнтація на аналіз систем домінування і проголошення ідеї гендерної рівності незалежно від статевої приналежності.

Як свідчить література з гендерних досліджень, гендерний підхід – об'єктивна ознака культури, властива активній представницькій демократії. Його сенс полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суть даного підходу полягає в тому, щоб знайти спеціальні заходи для досягнення гендерної рівності, стратегія якого ґрунтується на тому, щоб інтереси і досвід жінок, так само як і чоловіків, стали невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, під час здійснення, моніторингу та оцінки загальних напрямків діяльності та програм у всіх політичних, економічних і суспільних сферах із тим, щоб і жінки, і чоловіки могли одержувати рівну вигоду. Усвідомлення цього і є гендерний підхід [3].

Гендерний підхід в соціальному і гуманітарному пізнанні означає набагато більше, ніж просто поява нової теорії. На думку О. Вороніної, російської дослідниці гендеру, «це – принципово нова теорія, прийняття якої означає зміну ціннісних орієнтацій людини і вченого і перегляд багатьох звичних уявлень та «Істин» [4, с. 105].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що «зміна пріоритетів в інтерпретації характеру взаємодії статей у соціумі призвела до уточнення гендерного підходу як методологічної моделі в суспільно-гуманітарних дослідженнях» [5, с. 80].

На думку вчених, його значення як нового методу аналізу в суспільних науках полягало у виявленні:

- андроцентризму всієї сучасної культури (глобальна тенденція будувати світ, розрахований на «чоловіка» як центральну, головну і «нормальну» фігуру цього світу. Все «жіноче» розуміється як другорядне і менш значне);

- системи гендерних ролей, тобто моделей поведінки, що очікуються від індивідів відповідно до створених суспільством уявлень про «чоловіче» і «жіноче»;
- патріархатного характеру існуючої культури, її цінностей і норм;
- структур, що спонукають людей дотримуватися наказаних їм соціостатевих ролей, головні з яких: сім'я, школа, група однолітків, мас-медіа і громадська думка;
- гендерних стереотипів як стандартизованих уявлень про моделі поведінки та риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче» [3, с. 18 – 19].

Отже, сутність гендерного підходу як теоретичного напрямку у суспільних науках полягає в запереченні біологічного детермінізму та констатації того факту, що в історії цивілізації біологічні відмінності між жінками та чоловіками слугували обґрунтуванням соціальних очікувань і культурних оцінок, які виявлялися асиметричними та ієрархічними. Гендерний підхід орієнтується на аналіз систем домінування і проголошує ідею рівності незалежно від статі.

Використання гендерного підходу є найбільш продуктивним у педагогічних дослідженнях, оскільки це дає можливість розглянути відмінності в поведінці хлопчиків і дівчат, чоловіків та жінок як такі, що зумовлені соціальними факторами.

Згідно Л. Шустової, цінність гендерного підходу в освіті полягає в тому, що він являє собою індивідуальний підхід до прояву молодою людиною гендерної ідентичності, доводячи, що відмінності в поведінці чоловіків і жінок визначаються не стільки їх біологічними особливостями, скільки соціально-культурними чинниками [6]. Щодо цього В. Хвостов підкреслює, що необхідно виховувати особистість людини, а не стать [5, с. 83]. Подібними є висловлювання сучасної дослідниці Л. Попової про те, що «немає необхідності в тому, щоб виховувати дівчат схожими на хлопців, і навпаки» [7, с. 41].

С. Риков, Л. Шустова, Н. Лавриненко [1; 3; 6] та інші вчені, які займаються питаннями гендерного підходу в освіті, вважають «головною його метою подолання гендерних стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості». Деконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, створення умов для максимальної самореалізації і розкриття здібностей хлопчиків і дівчаток вимагає не просто зміни, а розробки нових способів навчання, відмінних від традиційних за якістю, способами організації навчального процесу та темпами. Використання гендерного підходу в освітній сфері розглядається як спосіб підвищення рівня і якості освіти учнів чоловічої та жіночої статі [5, с. 84].

Необхідність впровадження гендерного підходу в освітній процес продиктована сутністю гендерної свідомості, тобто визнанням права особистості бути собою, зберігати свою цілісність і унікальність;

орієнтацією на творчий розвиток людини і її самореалізацію; пошук можливостей здійснення вільного вибору рішень і прийняття відповідальності за цей вибір.

Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутні нерівність та ієрархія «чоловічого» та «жіночого».

Здійснювати гендерний підхід в освіті дітей – означає діяти з розумінням соціального, конструктивістського походження категорій «чоловічого» та «жіночого» в суспільстві, ставити особистість та індивідуальність дитини в розвитку і вихованні вище традиційних меж статі [5, с. 88].

При використанні гендерного підходу в освітньо-виховному процесі відбувається орієнтація на нейтралізацію та пом'якшення розходжень між статями, виховання проходить у душі вільного вибору гендерної ідентичності, відсутні орієнтації на «особливе» призначення чоловіка та жінки, заохочуються види діяльності, що відповідають інтересам особистості, обґрунтовується неможливість роздільного навчання [5, с. 82].

О. Цокур та І. Іванова у своєму дослідженні докладно розглядають гендерний підхід у вихованні й навчанні. На їх думку, «метою гендерної педагогіки є пом'якшення гендерних стереотипів через створення толерантних умов для формування особистості дитини» [8, с. 18].

Гендерні стереотипи в повсякденній практиці шкільного навчання укорінюються внаслідок прихованих (шкільні підручники та інші навчальні матеріали, їх ретрансляція в поведінці вчителя під час занять) чи відкритих (навчальні програми) елементів статевої дискримінації.

Мета виховних зусиль повинна полягати в тому, щоб допомогти і хлопцям, і дівчатам найбільш повно реалізувати свої здібності і особливості, дати їм більшу свободу вибору і самореалізації та навчити використовувати різні можливості поведінки.

Цілком поділяємо думку Н. Кутової, що гендерний підхід – це принципово нова система поглядів на гендерно-соціалізуючу функцію освіти і виховання, в основі якої лежить корекція впливу гендерних стереотипів на користь розкриття і розвитку особистісних схильностей індивіда [5, с. 84].

У сучасній педагогіці сформована низка принципів для створення гендерної моделі освітньо-виховної системи: демократичність, природовідповідність, відповідність вимогам часу. За цими принципами гендерного підходу в навчанні хлопці й дівчата мають рівні права на отримання знань і участь у суспільному житті навчального закладу, вони взаємодіють на основі партнерських відношень; визнання природовідповідності дітей вимагає різних форм, методів і засобів навчання для найбільш повної реалізації здібностей учнів, як представників своєї статі в навчальній та позанавчальній діяльності;

особливо актуальним є єдність дій вчителя і батьків дитини для узгодження цілей, завдань виховання і навчання [5, с. 82].

Розробка гендерного підходу в освіті і підготовка педагогів до його здійснення є важливим кроком у розвитку педагогічної науки. У своїй роботі Л. Штильова виділяє такі методико-педагогічні аспекти гендерного підходу в освіті:

- нормативне введення знань про гендерну теорію та гендерний підхід у програми підготовки педагогів за різними дисциплінами;
- організація груп педагогів гендерної теорії та методології;
- наявність програм, підручників, посібників для викладачів і студентів;
- включення гендерної тематики в теми курсів, дипломних досліджень, студентських семінарів, конференцій;
- створення в університетах науково-дослідних підрозділів по вивченню даного питання;
- використання гендерного підходу для вдосконалення навчально-виховного середовища в педагогічних навчальних закладах та ін. [9].

Безперечно, що дотримання цих умов та активне впровадження основних ідей і принципів гендерного підходу в освіті сприятиме вільному виявленню всього того спектра індивідуальних особливостей, якими природа наділила обидві статі, а також сприятиме формуванню і утвердженню політики рівних, не залежних від статі можливостей самореалізації людини в різноманітних сферах соціальної практики.

Таким чином, аналіз наукових публікацій вітчизняних авторів, які досліджують гендерну проблематику в освіті та вихованні, дає підстави стверджувати про двохвимірний шлях розгляду гендерного підходу: як теоретичної критики доцільності диференціації ролей, позицій представників чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі й освіти, та як практичної діяльності, що здійснюється для досягнення гендерної рівності. Теоретично-методологічна модель виконує функцію загального пізнавального засобу та базової стратегії розуміння гендеру в освіті, а практичний бік справи пояснюється принципово новою системою поглядів на гендерно-соціалізуючу функцію освіти та виховання, сутність якої полягає в тому, щоб давати можливість особистості розвивати свої здібності та інтереси незалежно від статевої приналежності, не обмежуючи себе рамками традиційних гендерних стандартів.

Проведена робота показала, що дослідженню поняття гендерного підходу в науці взагалі, та в освітній галузі зокрема, приділяється пильна увага сучасних науковців. Тим не менш, потребують подальшого досконального вивчення та осмислення принципи, технології, шляхи та механізми впровадження гендерного підходу в освітній процес.

Список використаної літератури

1. Рыков С. Гендерные исследования в педагогике / С. Рыков // Педагогика. – 2001. – №7. – С. 17 – 22. **2. Гришак С. М.** Науково-педагогічні дослідження гендерної освіти у формуванні егалітарної ідеології / С. М. Гришак // Вісник Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 6 (123). – С. 47 – 55. **3. Лавриненко Н. В.** Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – К., 1999. – 170 с. **4. Теория** и методология гендерных исследований. Курс лекций / Под. общ. ред. О. А. Ворониной. – М. : МЦГИ – МВШСЭН – МФФ, 2001. – 416 с. **5. Кутова Н. А.** Теоретико-методологічні засади концептуалізації гендерного підходу в сучасній освіті / Н. А. Кутова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2007. – № 2 (21). – С. 78 – 89. **6. Шустова Л. П.** От «бесполой» педагогики к гендерно ориентированному образованию / Л. П. Шустова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ipk.ulstu.ru/.../internet_tribuna/shustova.doc 86 КБ. **7. Попова Л. В.** Что нужно знать воспитателю о том, как мальчики и девочки учатся быть мужчинами и женщинами / Л. В. Попова // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. – Мурманск, 2001. – Ч. 1. – С. 40 – 48. **8. Цокур О.** Развитие гендерного подхода в образовании / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. – 2006. – № 11. – С. 17 – 23. **9. Штылева Л. В.** Внедрение теории гендерных отношений в профессиональную подготовку [Электронный ресурс] / Л. В. Штылева. - Режим доступа к статье : http://www.murman.ru/ist/edu_centre/gender_vuz/mat_doc8.html.

Шабасва Н. С. Гендерний підхід у сучасній освіті як предмет наукового аналізу

Аналіз наукових праць сучасних дослідників гендерної проблематики в освіті та вихованні, проведених у рамках даної статті, дозволяє визначитися, що в наукових джерелах наявний двохвимірний шлях розгляду гендерного підходу: як теоретичної критики доцільності диференціації ролей, позицій представників чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі й освіті, та як практичної діяльності, що здійснюється для досягнення гендерної рівності. Теоретично-методологічна модель виконує функцію загального пізнавального засобу та базової стратегії розуміння гендеру в освіті, а практичний бік справи пояснюється принципово новою системою поглядів на гендерно-соціалізуючу функцію освіти та виховання, сутність якої полягає в тому, щоб давати можливість особистості розвивати свої здібності та інтереси незалежно від статевої приналежності, не обмежуючи себе рамками традиційних гендерних стандартів.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, освітньо-виховний процес.

Шабаета Н. С. Гендерный подход в современном образовании как предмет научного анализа

Анализ научных трудов современных исследователей гендерной проблематики в образовании и воспитании, проведенный в рамках данной статьи, позволяет определить, что в научных источниках существует двухмерный путь рассмотрения гендерного подхода: как теоретической критики целесообразности дифференциации ролей, позиций представителей мужского и женского полов во всех сферах жизнедеятельности общества, в том числе и в образовании, и как практической деятельности, осуществляемой для достижения гендерного равенства. Теоретически-методологическая модель выполняет функцию общего познавательного средства и базовой стратегии понимания гендера в образовании, а практическая сторона объясняется принципиально новой системой взглядов на гендерно-социализирующую функцию образования и воспитания, сущность которой заключается в том, чтобы дать возможность личности развивать свои способности и интересы независимо от половой принадлежности, не ограничивая себя рамками традиционных гендерных стандартов.

Ключевые слова: гендер, гендерный подход, образовательно-воспитательный процесс.

Shabaeva N. S. The Gender Approach in Modern Education as a Subject of Scientific Analysis

The analysis of scientific works of modern gender researchers in education, conducted in the framework of this article, allows to determine that in the scientific literature there is a two-dimensional way of consideration of the gender approach: as theoretical criticism of the feasibility of differentiation of roles, the positions of the representatives of the male and female sexes in all spheres of society, including in education, and as practical activities to achieve gender equality. Theoretical model performs the function of General cognitive tools and basic strategy which focus on gender in education. The essence of the gender approach in this case is to reject biological determinism and to establish the fact that in the history of civilization biological differences between women and men served as a basis for social expectations and cultural assessments that were asymmetrical and hierarchical.

The practical side is explained by a fundamentally new system of views on gender-socializing function of education and training, the essence of which is to enable the individual to develop their abilities and interests, regardless of gender, beyond the limits of traditional gender standards. In modern pedagogy a set of principles for creating gender model educational system is formed: democracy, to be in accordance with the necessities of the times. These principles of gender approach in teaching boys and girls have equal rights to education and participation in public life of the institution, they interact on the basis of partnerships; recognition of nature-conformity of children requires a variety of forms, methods and means of education for the full realization of the

abilities of students as representatives of their gender in academic and extra-curricular activities.

Key words: gender, gender approach, the educational-training process.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.